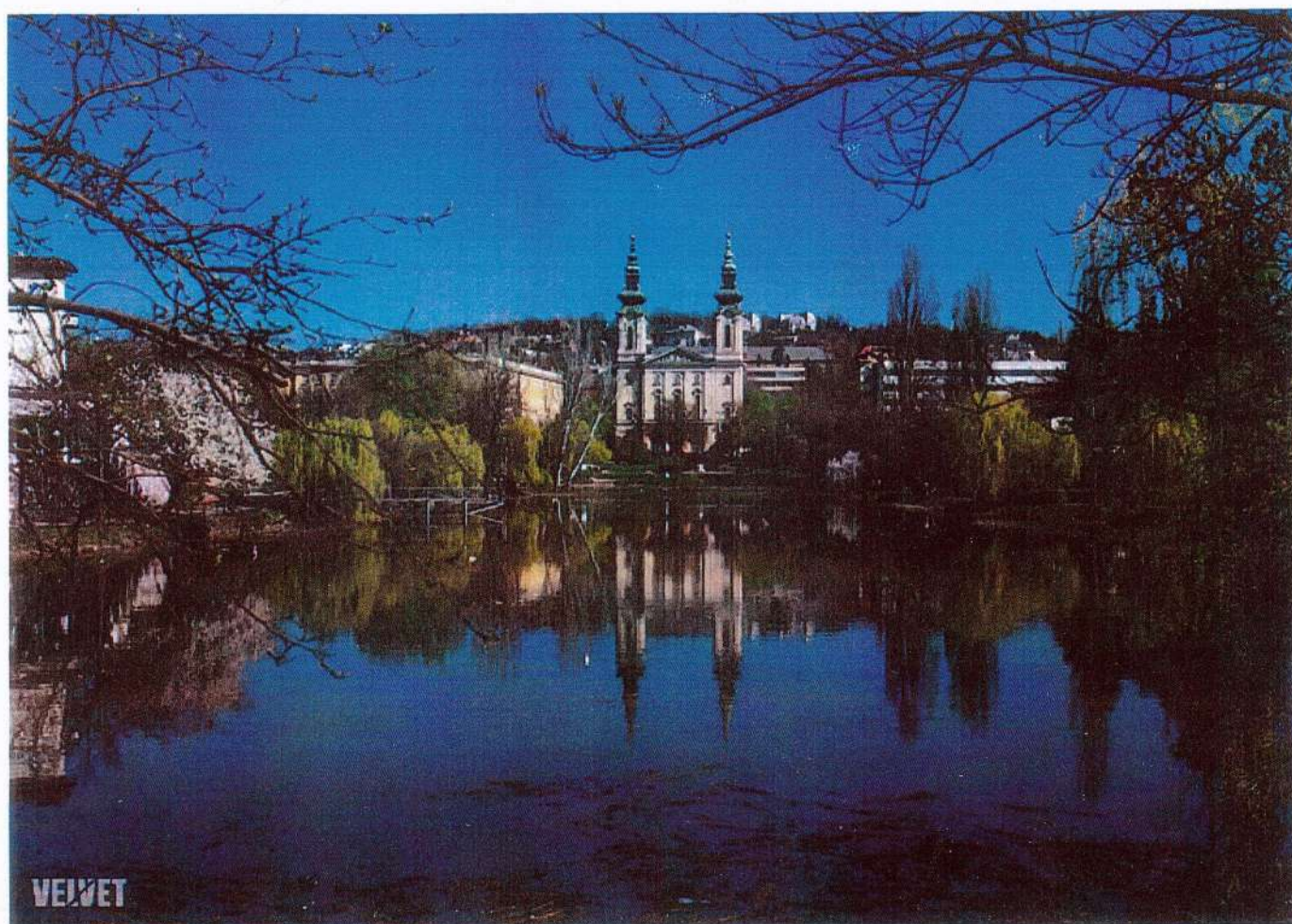

A Feneketlen-tó

Laky Péter:

Kedves Kartársak!

Felelősségteljes és számtalan buktatót rejtegető munkánk közben van egy eléggé nem értékelhető, a maga nemében egyedülálló segítségünk, amire bátran támaszkodhatunk: az emlék, hogy mi is voltunk diákok, az élmény, amit életünknek ebből a legszínesebb, friss korszakából magunkkal hoztunk.

Az esztendőket vagy évtizedeket függőnyei mögött fel-felrémlik a diákkor tarka emléke; — miközben munkánk nyersanyagát, a mostani fiatalokat formáljuk, rá-ráemlékezünk, hogy mi is voltunk valamikor nyersanyag hasonló műves kezekben, hasonló műhelyek kohóiban.

Elgondolom, élénk fantáziával, annak a kétkezi munkásnak, vassal, fával dolgozó embernek a helyzetét, aki — ahogy mondani szokás — „előző életében” történetesen éppen későbbi munkájának nyersanyaga, eleven, emlékező fa vagy acél lett volna.

Elgondolom, ez az ember hogy kiemelkedne társai közül a megmunkálás részletfinomságai iránti érzék dolgában, hogy bámulnának rá társai, mint egy csodatevőre.

Elnézést e fantáziaképert, de amikor először tettem egy ösztönös és sikerült lépést a tanári pályán, az utólagosan működő tudat ezt a hasonlatot mesterkedte ki, mely a csodátétel gondolatában jólesően hízelgett a hiúságnak is.

Aztán eszembe jutott a szinte már szokványossá kopott, réges-régi jelmondat: „lélekben fiatalnak maradni” — és fantáziaképem egyszerre átadta helyét ennek a sokkal reálisabb parancsnak, vagy ha úgy tetszik, tételnek.

A tanár valamikor diák volt, egy diák a többi között, jeles vagy jó (és talán, legyünk őszinték, nem is jó) tanuló, sportoló vagy felmentett, a visszahúzódó vagy a stréber típusból, szerették vagy nem kedvelték... és most újra itt van, egy teljes életre, igaz, hogy a katedrán, de lélekben fiatalon.

Lélekben fiatalnak maradni, lélekben nyersanyagnak maradni, részlegesen teljesíthető parancs. A kor jóvátehetetlenül elmeszesíti csontjainkkal a lélek formáit is. De melyikünk ne érezte volna diákjai között éppúgy, mint más embertársai között, ám mert diákjai közt tölti élete javát, hát itt a leginkább, bizonyára még öregségében is, a maga nyersanyag mivoltát, alávétve a hatások és visszahatások kölcsönös örök törvényének — vagy legalábbis hasonlatosságát ahhoz a munkáskézhez, melyet a kemény anyaggal való állandó foglalkozás mindig keményebbre, nagyobbra alakított.

Ennek a gondolatnak a jegyében merek hozzáfogni, hogy a mellemnek szegezett téma, a közösségi nevelés széles és kényes témája területéről valamit összehordjak a közösségi nevelésről, melynek megvalósításában lettek nagyok Gustav Wyneckentől Anton Makarenkóig korunk pedagógus-művészei.

*

Mindennapi munkám legizgalmasabb pillanatai a találkozások: az a kép, ami egy osztályba való belépésemkor fogad, az egyes diákok arcára és lelkére tegnap óta rajzolódott vonások. Ilyenkor érzem leginkább mindazoknak a kapcsolatoknak alakító erejét, melyek diákjaimat az általam nagyrészt nem ismert személyekhez és eseményekhez kötik.

Ezek a diákok ekkor már azonban — és esztendeje meg ezután esztendőig — itt ülnek egymás mellett a padokban, tanúi egymás élete óráiban mérve és összegezve jelentős részének. Az a mód, ahogyan az egyik hetesi jelentését teszi, a másik pedig a gyökmenyi-ségek szorzásából felel, mindannyiukban észrevétlen nyomot hagy, s felnőtt korukban vagy álmaikban váratlanul és látszólag értelmetlenül képek bukkannak fel a rég elmúlt diákevekből.

Apám és idősebb barátaim éppúgy tele voltak iskolai történetekkel, mint jómagam és osztálytársaim — emlékezünk olyanokra, akiktől rég széjjelsodortak a körülmények, szeretni kezdjük a tanárt, akit nevettünk, és megérteni, akit utáltunk. Mindezt pedig látszólag csupán egy formai azonosság teszi, az a tény, hogy mi is töltöttünk párezer délelőttöt lánynevekkel telefirkált padokban, tigrisszagú folyosókon, kamasz kortársaink között kiszolgáltatva és felelősség nélkül ráhagyatkozva felnőttek egy csoportjára, amelyet nagyképűen mi is tanári testületnek neveztünk.

Hol van még mindez a közösségi nevelés tudományos igénnyel felvetett problémájától? Közösséggé tettek bennünket kétségtelenül a lánynevekkel telefirkált padok és mindnyájunk verejtékétől paradús folyosók, osztálykirándulás és futball a hűvösvölgyi nagyréten — talán semmi több, de ez akkor számunkra elég volt. Később ragyog fel az emlékekben az osztály feltétlenül idealizált s az alma mater már-már magasztos képe, s a hála és elnéző mosoly közt ingadozó felnőtt furcsálja, nem érti, mit is kapott vissza, micsoda megkamatozott tőkét a búcsúzás órájában, az első, izgulós napon betett krajcárokért ettől a csodálatos takarékpénztártól.

Írni, legalábbis a nyomtatott nagybetűket, a legtöbb gyermek otthon, anyukától, testvértől tanul meg, s ismerjük később bőségesen annak a diáknak a típusát, aki édesapjától hallott okos dolgokkal egészíti ki egy-egy óra magyarázatát. A nagydiák könyveket olvas, társaságba jár, egyesületben sportol — és mindenütt tanul valamit. Lehet, hogy rosszat, de miért ne tanulhatna jót?

A gyermek legelőször a család közösségébe illeszkedik bele, aztán a játszótársak egy-két héttől egy-két évig fennmaradó alkalmi közösségébe. Mit tanul a gyermek ezekben a közösségekben? Esete válogatja. Az iskolába kerülő korosztály közössége számára mindenestre a családi közösségek csak színeket, különbözőségeket jelentenek. És — valami absztrakt értelemben — mégis példát: „legyen az iskola a második otthonod”.

Mit kíván az emberi természet attól, ami valamiből a második? Mit kíván a második gyermektől az anya, második foglalkozásától a polihisztor, második művétől az alkotó? Valahogyan hasonlót és mégis mást, mint az első volt.

A diák számára az iskola akkor lesz második otthon, ha hasonló és mégis más, mint a szülői ház. Ám aki már járt diákjai családjánál, az megdöbben, és úgy érzi, hogy valami összehétközhetetlen ellentét van ezeknek az otthonoknak a szelleme, légköre, öröksége és ítélőszékei között. Úgy érzi, hogy ezek a fészkek nem egyfajta madár fészkei, talán ragadozók is vannak közöttük, akik kiröpülve a fészekből a többiek életére törnek.

Aztán másnap itt az iskolában éri a kellemes csalódás: ezek a fiókák egymás mellett ülnek a padban, feleléskor buzgón súgnak egymásnak, egy csapatban rúgják vagy dobják a labdát, s nem az ellentétek, hanem a barátság és együvé tartozás teszi őket igazi értelemben vetélytársakká.

*

Az általános iskolák jól működő közösségeiről a gimnázium első osztályaiban kezdetben magát erősen tartó klikkrendszerből szoktunk értesülni. Így a mi feladatunk a közösségi nevelés terén mindjárt kezdetben annak feltárása, hogy a közösség nem jelenthet elhatárolódást más, ugyanolyan jó szándékú közösség irányában, csupán a körülmények által, egy feladattal együvé került egyének baráti csoportosulása.

Ahogy ez a merev elkülönözöttség feloldódik, sőt ezzel párhuzamosan kezd kialakulni az új közösség. Eleinte mint a klikk vezetői, azután mint az új közösség vezetésére hivatott vetélytársak állnak a porondra a legjobbak; a többieket először a kevert ültetés, egy-egy jól sikerült stikli és az első, osztályok közti sportverseny hozza közelebb egymáshoz.

Az emberiség történelmi fejlődésében is oly nagy szerepet játszó két szellemi-morális erő: a segítőkészség és a kritikai hajlam is egymással párhuzamosan hamarosan kialakul, s ezzel már adva van az új közösség létének legalapvetőbb feltétele. A félévi bizonyítvány megindítja az olykor már túlzásokba is menő, elharapódzó vitát: megérdemelte, nem érdemelte. X inkább érdemelte volna, mint Y.

E beszédeknek, de már sokkal korábbi beszédeknek is, állandó tárgya a tanár. A tanár, aki ezeket a beszédeket nem hallja — ám látható, az arcokra kiülő jeleit szintén nem nézheti notesza és osztályzatai mögé bújva.

Mi a tanár szerepe? — vetődik fel a kérdés. S a válasz egyszerűnek látszik: a tanár természetes szerepe a mumus-szerep; s ha Kosztolányi fokozatait be akarjuk tartani: az osztályfőnök a bubus. Az igazgatóról nem is beszélve!

Kétségtelen, hogy a társadalmat magában foglaló államnak van rendőrsége és ítéletvégrehajtója. A társadalom azonban nagyon-nagyon sok ember. Az iskola méretei lehetővé teszik, hogy akár az igazgató, de az osztályfőnök és tanár természetesen, felnőtt szóval, a helyzethez illővel, mindig a legcsendesebb elintézési módot válassza.

Tizenkét éves koromban történt velem, hogy édesanyám társaságában éjjel tizenegy óra tájban, nem messze a lakásunktól útonálló támadott meg bennünket. Füttyjelekkel hívta a társait, s ma már belátom, milyen véletlen szerencsénkre vetődött épp arra két jól megtermett pályamunkás, akik az útonállót elzavarták és hazáig kísérték bennünket. Akkor azonban rettenetesen bántott, hogy azt a „csekélységet” nem bízták énrám, én ugyanis beszélni akartam az útonállóval, megmagyarázni neki mindent, hiszen akivel az ember szóba áll, az úgysem akarhat neki rosszat.

Ez a véleményem mutatja, hogy már akkor is, szinte az idealizmus határáig optimista voltam — de ez az optimizmusom most teljes egészében nevelői hitembe lopta át magát. Keresem az alkalmat, hogy beszéljek a gyerekekkel, külön-külön, kis csoportban, az osztály egészével, gondolkodás nélkül szánva rá egy fél matematikaórát. S mindezzel még csupán negative tisztáztam helyzetemet a közösségben: nem lettem mumus.

*

De bubus — az lettem. Vagyis hogy osztályfőnök. Ennek most már négy hónapja. Azóta ez a szó: közösség, kalandos dzsungelt jelent számomra. A legvéresebb kaland, amely ebben a dzsungelben várt rám: ennek a referátumnak a megtartása.

A testület korra kétségtelenül, tapasztalatokra majdnem legfiatalabb tagja, a félévi bizonyítvány tanúsága szerint hátulról számított második osztály főnöke, pedagógiai fel-fogására nézve sokaktól annyira különböző ember feleljen minden emberi közösség e nehéz időszakában arra a kérdésre: mi hát a feladat?

De hát felelek! Röviden fogalmazva: szeretettel, megértéssel, kezdeményezően, ha kell, s ha lehet, alkalmazkodón, merészen és személyes részvétellel erősíteni minden közösséget, melynek az iskola, az alma mater, a nemzeti fejlődés és az emberibb élet egyetemes vágya a talaja. Nem engedni meg soha, hogy egyén és társadalom e harmonikus fejlődését biztosító természetes formák helyére bármikor és bárhol kezdemenyezett, mesterséges, cin-kosságra épülő szövetkezetek lépjenek.

Az iskolai közösségi nevelés: cél, keret és eszköz, tehát igen sokrétű feladat a pedagógus számára.

Legelőször keretjellege tűnik szemünkbe: az osztályban, az iskolában valóban egyszerre tanulók egész csoportjával állunk szemben, s így módszereinkbe és értesülésünkbe természetesen lopózik valami, amit statisztikusnak nevezhetünk. Több esetben tapasztaltam, hogy a gyermeke iránt érdeklődő szülőnek többet beszélek az osztályról, mint a saját fiacskájáról. S ebben a statisztikus ítéletalkotásban, melynek során az értékelés súlypontja az egyéntől a közösség felé tolódik el, ebben találja meg a pedagógus a maga és tanuló-közössége számára szükséges helyes belső egyensúlyt.

De a közösségi nevelés másik két oldala tartalmilag mélyebb. A közösség számára való embernevelés, melynek egyik lépéséről, a klikkrendszer felszámolásáról, már szó volt, a szélesebb perspektívák felé nyit ablakot. Két dologtól kell itt különösen óvakodnunk: az egyik a közösség kasztta degenerálódása, a másik: a közösségi ember helyett a századunkra annyira jellemző és veszélyes tömegember kitermelése.

Kasztta merevedni, sorompókat zárni szintén nem huszadik századi eszmény. A diák az iskolapadban ismerkedik először, társain, azok szülein keresztül, a társadalom bonyolult szerkezetével, a tananyagban, különféle tantárgyak óráin kap először rendszeres kitekin-tést az idő és földrajzi hely szűkös korlátain túlra, megismerkedik az emberiség egészének törekvéseivel, és megtanulja a jót elkülöníteni a rossztól. A szélesebb körű megismerés természetes előfeltétele az általánosításnak. Mire a gyermek értelmi képességei elérik azt a fokot, melyen elméleti általánosításokra képes, iskolaközösségi tapasztalatai megadják számára a módot az erkölcsiekben való általánosításra is.

A diáknak egyelőre látnia kell tehát a kisközösségek egymásra utaltságát, s a mind magasabbrendű közösségekben való együvé tartozását, ugyanakkor nem szabad ezen ember-sűrű rejtekében megbújni, s nem érezni át, hogy a közösségi ember nem a parancsokat gondolkodás nélkül végrehajtó vakfegyelem megszállottja, hanem értelmét és a maga akaratát, érzelmeit teljes mértékben társai javának munkálására is fordító egyén. Minden ember egyéni célja az egyéni boldogulás, de sok ember tisztességes boldogulni akarásából kivirágozhat a nemzeti jobblét s az emberiség új, szebb hajnala.

És ennek a célnak, a közösségi ember kialakításának munkájában megint csak a legfőbb segítőeszköz maga a közösség — a közösség, melynek formái és fokozatai a természetes fejlődés útján és néha meglepetésszerűen bontakoznak ki egymásból.

„Akkor szalad a bátor ló kinyílt börtönéből jól, ha vannak lovak, amelyek mellett elszalad, s melyeket követhet” — idézi Ovidiust a nagy Komenszky. Ez a börtön a társadalomban élő ember számára saját egyénisége lehet, mely a gyermekkor első éveiben megkaphatja szeszélyei kielégítését a kényeztető szülői háztól, bár helytelenül — de kilépve az egyre táguló életbe, megérdemelten bűnhődik különállásáért, idegen voltaért.

A közösségben közösségi életre a közösség által történő nevelés az a fájdalom- és megvázkództatásmentes kúra, mely minden más között az elmélet s a haladó pedagógia évszázados gyakorlatának tanúsága szerint a legalkalmasabbnak bizonyult. Ennek a nevelésnek néhány fogásáról beszélhetnék még az osztályközösség kialakításával kapcsolatban.

*

Legáltalánosabb formájának az osztály közvéleménye előtti vitát és értékelést tekinthetjük. Az osztályfőnöki órák alkalmas pillanatban — nem minden héten! — visszatérő témája az osztály eredményeinek, terveinek megvitatása, a javaslatok, interpellációk, beszámoló, titkos szavazások parlamenti rendszere.

Az osztályfőnöki órán felmérhető az elmúlt két-három hetnyi időszak tanulmányi statisztikája, például így: ki felelt ötösrre történelemből, álljon fel Hát négyesre, hármásra... és így tovább. Mi a véleményetek, mi az én véleményem? Közben legalább egy órán hospitáltam az illető tantárgyból.

Beszámoló az osztályvezetőség tagjai részéről, rövid, de pontos elszámolás az osztály pénzéről, a sporteredmények értékelése, s annak megvitatása, hol, hogyan, kivel állhatunk pályára. Tervek, ötletek: a kirándulásokról, műsoros matinékről. Színházi élmények feldolgozása. Nem riadok vissza legszemélyesebb élményeim egy részének előtárásáról. A fiúk, legalább négyszemközt, maguk is oldódnak.

Elvi jelentőségűnek tartom a titkos szavazások módszerét. Döntő kérdésekben (osztálybizottság, névválasztás) éltünk ezzel az eszközzel, meghatározott feltételek mellett. A névválasztásnál kétharmad szótöbbség elérése volt kikötve. Az osztályfőnök egy volt a harminckilenc szavazó között.

A terveket ne a merevség jellemezze: az első fogalmazásban elfogadott javaslat a kivitelezés közben módosulhat. Terveink első fogalmazásban általános jellegűek, — a diákoknak hozzá kell szokniuk, hogy a megvalósításig egyéni lelemények sorozata visz el. Így olvad bele osztálydekorálás, faliújság-szerkesztés, osztálybajnokságok szervezése, műsorszerkesztés munkája közben az egyén munkája a közösség célkitűzéseibe.

A kirándulások az osztály életének jelentős állomásai. Az iskolai forma-fegyelem lazulása s az öntevékeny fellépés súlyának fokozódása, az egymásért vállalt munka, előkészítés, vezetés, a gyengébb fizikumúak sohasem bántó szemmel tartása, a külső szemlélők szemében a közösségre hozott szégyen vagy dicsőség érzése később hónapokon át kamatozó nevelési tökélet jelentenek. Fiataljaink érzékenyebb, hangulatok hatásának engedő kedélyére mély benyomást tesz a természeti környezet, s ugyanazokat a személyeket, tanárát, társait más meg-

világításban látja. Tájakat, embereket, emlékeket és életformákat ismerhet meg, problémákat, melyeknek egyszer — ki tudja — orvosa lehet. Azonkívül mennyi alkalom nyílik három-négy ilyen kalandozó nap alatt egyesekkel vagy különösen kisebb baráti csoportokkal kötetlen beszélgetésre — valóságos társasági élet alakul ki a legideálisabb környezetben.

Ennek a társasági életnek a kialakítása egyébként a tanárnak azon a felismerésén múlik, hogy maga az osztályközösség sem homogén, oszthatatlan egész, hanem azonos érdeklődésű, azonos problémájú és azonos terveket szövő baráti csoportokra tagolódik, illetve ezekből tevődik össze. A magányosok egy-két, mindenütt felbukkanó példányát éppen a tanár közvetítő szerepe viheti be egy-egy ilyen baráti társaságba, természetesen ha maga a tanár már őszinte szándékkal belopta magát e baráti társaságok szívébe.

Az egyéni vagy kisebb csoportokkal való foglalkozás nem marad hatástalanul az osztály egészére sem. Rugalmas közegekben, a fizika tanúsága szerint, a hatások, bármely pontban érik a közeget, a tenzorszámítás bonyolult módszerével előre meghatározható módon tovaterjednek, s bár — ha szabad így mondani — minden részecskének külön, egyéni sorsa van, az események az egyéni sorsok közvetítésével, szomszédról szomszédra fejtik ki hatásukat a távoli, a legtávolabbi pontokban is.

Mindannak, ami tanár és diák, vezető és közösség között történik, írásos, képes dokumentumai maradnak. Elképzelhető, fontosabb mondanivalók számára, valamiféle levelezés bevezetése osztályfőnök és diákjai között — azután osztálykrónika, osztályalbum és a faliújság anyagából készült gyűjtemény formájában. A tanár, az osztályfőnök keze mindezekben legyen benne, mint egyenlő résztvevő és észrevétlen irányító.

*

Kedves Kartársak! Befejezésül még egyszer csak annyit: a közösség nincsen számokhoz kötve. Nekünk meg kell éreznünk a közösség szellemét egy meleg barátságban, melybe Schiller tyrannusaként szinte bekapcsolódni vágyunk, éppenúgy, mint abban a nagyon nagy közösségben, amelyhez egy osztály, egy iskola vagy egy korszak ifjúsága tartozónak érzi magát: a jobbra törő magyar ifjúság korokon át terebélyesedő közösségében.

Nehéz hónapokat éltünk át. De október—november vér- és indulatárjából egyre tisztábban emelkedik ki — nem csak a főváros legszebb sugárútjának azóta odahelyezett névtábláiról — két szó: Magyar Ifjúság.

Tanárnak lenni, lélekben fiatalnak lenni ma annyit jelent, mint beletartozni a magyar ifjúság nagy örökségű, jövőt formáló közösségébe is.

*(Laky Péter tanár
értekezleti vitaindítója, 1957. április 1.)*